

Волошенко І.О.¹

**ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПОСТРАДЯНСЬКИХ
ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ
ПОЛІТОЛОГІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Анотація. В роботі проаналізовано дослідження безпекової політики пострадянських країн Центральної Азії в українській та зарубіжній політології міжнародних відносин. Розглянуто основні роботи українських науковців В.Гусакова, М. Дорошка, Р.Жангожі, Т.Ляшенко, С.Шергіна, Б.Парахонського, проаналізовано їх підходи до розуміння безпеки та основних загроз країнам регіону. З'ясовано ключові напрями досліджень безпекової політики країн Центральної Азії місцевих науковців - М.Лаумуліна, М.Тажина, Ж.Алдубашевої, У.Касенова, С.Кушкумбаєва, Н.Омарова. Подано аналіз їх наукових праць, визначено безпекові проблеми Центральної Азії, яким вони присвячені.

Серед західних науковців виділені роботи Г.Фулера, Р.Данройтера, Г.Крічлоу, М.Олкот, Р.Менона, Н.Макфарлейна, Л.Ліфана, С.Корнелла, Р.Саттер, які торкаються питання безпекової політики країн Центральної Азії. Наведено еволюцію підходів західних вчених щодо формування безпекового комплексу в регіоні. Окремо визначено вклад британських дослідників Р.Алісон і Л.Йонсон, які сформували концепцію «підкомплексу безпеки», відповідно до якої ЦА являє собою не самостійну систему безпеки, а периферійну з точки зору формування дієвих геополітичних систем безпеки. Останні здобутки зарубіжних вчених представлені роботами Г.Рабаллана та Х.Паймані, які продовжують аналізувати Центральну Азію як зону зіткнення інтересів позарегіональних акторів. Велику увагу приділено дослідженням російських

¹ асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

вчених А.Богатурова, А.Дундича, А.Казанцева, Є.Троїцького, Д.Малишевої, К.Боришполец, М.Чешкова, С.Жукова, І.Звягельської, А.Малашенка та китайського дослідника Чжао Хуашена, які торкаються питань безпеки країн регіону у військово-політичній, економічній і гуманітарній сферах.

Ключові слова: *Центральна Азія, безпекова політика, загроза, комплекс безпеки, політична наука.*

Abstract. *This article analyzes research of security policy of post-soviet Central Asia in Ukrainian and foreign political science. The main works of Ukrainian scientists are covered, among them V.Husakova, M. Doroshko, R.Zhanhozhi, T.Lyashenko, S.Sherhina, B.Parahonskyi. This article analyzes their approaches to understanding security threats for countries in the region. Key researches of security policies in Central Asia made by local scientists are found as well, among them - M.Laumulin, M.Tazhyn, Zh.Aldubasheva, U.Kasenov, S.Kushkumbayev, N.Omarov. Their scientific papers were analyzed and security issues in Central Asia are identified.*

Among western scholars the following papers were analyzed – H.Fuler, R.Danroyter, H.Krichlow, M.Olkot, R.Menon, N.McFarleyn, L.Lifan, D.Shyvu, S.Kornell, R.Satter that affect the security policy issues to Central Asian countries. Also, evolution of the approaches of western scholars about the formation of the complex security in the region was described. Separately defined contribution of british researchers R.Alison L.Jonson that shaped the concept of "subsecurity complex", according to which CA is not an independent system security but peripheral in terms of the formation of effective geopolitical security systems. Recent achievements of foreign scientists are presented by work H.Raballan and H.Paymani that continue to analyze Central Asia as a zone of collision of interests of extra-regional actors. Much attention is paid to the study of russian scientists A.Bogaturov, A.Dundych, A.Kazantsev, Ye.Troyitskiy, D.Malysheva, K.Boryshpolets, M.Cheshkov, S.Zhukov, I.Zvyahelskaya, A.Malashenka and chinese scholar Chzhao Huashen that affect the region security in military-political, economic and humanitarian spheres.

Key words: *Central Asia, security policy, threat, security complex, political science.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу исследований безопасности постсоветских стран Центральной Азии в украинской и зарубежной политологии международных отношений. Рассмотрены основные работы украинских ученых В.Гусакова, М. Дорошка, Р.Жангожи, Т.Ляшенко, С.Шергина, Б.Парахонского, проанализированы их подходы к пониманию безопасности и основных угроз странам региона. Выяснено ключевые направления исследований безопасности стран Центральной Азии местных ученых - М.Лаумулина, М.Тажина, Ж.Алдубашевой, У.Касенова, С.Кушкумбаева, Н.Омарова. Представлен анализ их научных работ, определены проблемы безопасности Центральной Азии, которым они посвящены.*

Среди западных ученых выделены работы Г.Фулера, Р.Данройтера, Г.Кричлоу, М.Олкот, Р.Менона, Н.Макфарлейна, Л.Лифана, Д.Шиву, С.Корнелла, Р.Саттер, касающиеся вопроса безопасности стран Центральной Азии. Приведена эволюция подходов западных ученых касательно формирования комплекса безопасности в регионе. Отдельно определен вклад британских исследователей Р.Алисона и Л.Йонсон, которые сформировали концепцию «подкомплекса безопасности», согласно которой ЦА представляет собой не самостоятельную систему безопасности, а периферийную с точки зрения формирования действенных геополитических систем безопасности. Последние достижения зарубежных ученых представлены работами Г.Рабаллана и Х.Паймани, которые продолжают анализировать Центральную Азию как зону столкновения интересов внерегиональных акторов. Большое внимание уделено исследованиям российских ученых А.Богатурова, А.Дундича, А.Казанцева, Е.Троицкого, Д.Малишевой, К.Боришполец, М.Чешкова, С.Жукова, И.Звягельской, А.Малашенка, которые касаются вопросов безопасности стран региона в военно-политической, экономической и гуманитарной сферах.

Ключевые слова: *Центральная Азия, политика безопасности, угроза, комплекс безопасности, политическая наука.*

Агресивна зовнішня політика Російської Федерації, завданням-мінімумом якої є реінтеграція пострадянського простору під егідою Москви, ставить перед міжнародним співтовариством, в тому числі й владними елітами пострадянських країн, питання вироблення політики безпеки, що унеможливить реалізацію реваншистських планів Кремля. У зв'язку з чим актуалізується тема вивчення безпекової політики держав пострадянського простору в контексті протидії геополітичним планам Москви. Все більший інтерес наукової спільноти привертає тема формування регіонального комплексу безпеки в Центральній Азії – регіоні, де перетинаються геополітичні й економічні інтереси провідних світових потуг. Адже Центральна Азія є своєрідними "воротами" до низки стратегічно важливих регіонів Євразії. На сході розташовані Китай і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону; на півдні - Афганістан, країни Близького Сходу й ряд інших ісламських держав; на заході й на півночі - Кавказ, Туреччина, Європа, Росія. Від того, у якому напрямку буде розвиватися ситуація в державах Центральної Азії багато в чому буде залежати баланс сил на великому просторі планети. Будь-які події, що відбуваються в країнах Центральної Азії, будуть мати своє відображення не тільки на регіональному рівні, але й можуть викликати зміни в геополітичному балансі сил на всьому євразійському континенті, що є загальновізною віссю світового розвитку.

Трансформація світової системи на зламі тисячоліть, поява нових загроз і небезпек як на локальному так і глобальному рівнях вимагає переосмислення основних підходів до розуміння безпеки, її аналізу. Основними завданнями автора статті є аналіз наукового розроблення безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії у вітчизняній та зарубіжній політології міжнародних відносин.

Специфічне географічне розташування центральноазійського регіону, значні запаси вуглеводнів, інших природних ресурсів, трансформаційні процеси в

пострадянських республіках Центральної Азії після розпаду СРСР, нові виклики, перед якими постали держави регіону, сприяли інтересу вітчизняних та іноземних науковців до вивчення актуальних проблем безпекової політики пострадянських країн Центральної Азії.

В Україні темі безпеки країн Центральної Азії присвячена колективна монографія під керівництвом Б.Парахонського «Центральна Азія: геостратегічний аналіз та перспективні можливості для України» [53] та наукові розвідки Р.Жангожі «Казахстан пострадянський» [17], «Нові незалежні держави ЦА в системі сучасних міжнародних відносин» [18]. В останній праці Р.Жангожа аналізує ісламський чинник в Центральній Азії, політику США, Росії і Китаю в регіоні, діяльність західного бізнесу в регіоні.

Українські науковці Т.Ляшенко, С.Шергін, В.Гусаков [5; 7] аналізують проблеми внутрішнього розвитку центральноазійських держав, становлення їх зовнішньополітичного курсу. Висвітленню цих впливів на центральноазійські держави з боку США присвячена монографія Б.Левика [39] і статті Д.Дорофеева [9-11]. Побіжно діяльність Вашингтону в Центральній Азії та її вплив на відносини з регіональними конкурентами США розглядаються в статті В.Орлик [48]. Геополітичне і безпекове середовище, зовнішню політику пострадянських центральноазійських держав досліджує М. Дорошко [13-16].

Серед захищених в Україні дисертацій, в яких досліджуються окремі аспекти теми формування регіональної системи безпеки в Центральній Азії, особливо слід відзначити докторську дисертацію Р.Жангожі і кандидатські дисертації В.Гусакова [19; 6], Д. Дорофеева та І.Ткаченка [12; 60]. Р.Жангожа досліджує трансформацію ідентичності ННД ЦА в системі сучасних міжнародних відносин: співвідносить поняття Середня Азія, Центральна Азія і пострадянська Центральна Азія, вивчає вплив західного капіталу і його роль у ЦА, досліджує політичну трансформацію та інтеграційні процеси в країнах регіону в умовах глобалізації, особливості політики Китаю, Росії та США щодо ЦАР, ісламський фактор в політичному просторі ЦА, а також самоідентифікацію держав регіону. Варто зазначити, що незважаючи на широкий спектр дослідження, регіональній безпеці

присвячена невелика увага, а її питання розглянуті в контексті інших політичних проблем ЦА [19].

В. Гусаков досліджує інтеграцію пострадянських держав Середньої Азії у світове співтовариство в 1990-ті рр., зосередившись переважно на питаннях розбудови власного незалежного курсу держав ЦА після розпаду СРСР, геополітичних і геоекономічних аспектах інтеграції держав регіону у світове співтовариство [6]. Кандидатська дисертація Д. Дорофєєва присвячена зовнішньополітичній стратегії США в регіоні ЦА [12], натомість кандидатська дисертація І.Ткаченка - вивченню міжцивілізаційних процесів в ЦА [60]. Питанню конкурентної боротьби Росії, США та Китаю на теренах Центральної Азії присвячена кандидатська дисертація М. Мурашкіної [43].

Значну увагу безпековій проблематиці в Центральній Азії приділяють наукові установи країн регіону, представлені Казахстанським Інститутом стратегічних досліджень при Президенті Республіки Казахстан, Інститутом стратегічних і міжрегіональних досліджень при Президенті Республіки Узбекистан, Національним університетом Республіки Узбекистан, Громадським Фондом О.Князева в Киргизстані, Центром геополітичних досліджень Російсько-таджицького (Слов'янського) університету тощо.

Окрему групу досліджень становлять розвідки власне центральноазійських науковців. Стратегія США в Центральній Азії висвітлена в роботах К.Сироежкіна, М.Лаумуліна, М.Тажина, Ж.Алдубашевої [56-59; 30-38; 100], чиї напрацювання охоплюють такі питання, як проблема політичної спадковості президентського курсу щодо регіону, конкурентний трикутник «Вашингтон – Пекін – Москва» в Центральній Азії, питання Афганістану в американсько-центральноазійських відносинах, кореляція стратегії Вашингтону в Центральній Азії та на «Великому Близькому Сході» тощо.

В центрі досліджень киргизького дипломата А.Джешенкулова перебувають національні інтереси і дипломатична активність країн регіону, аналіз офіційних доктрин і їх інтерпретація [8].

Узагальнюючою працею, в якій аналізуються міжнародні відносини і зовнішня політика в Центральній Азії, є колективна монографія під редакцією Б.Султанова «Центральна Азія:1991-2009 рр.» [64]. Цей же авторський колектив підготував монографії «Казахстан сьогодні», «Казахстан і ОБСЄ», «Фактори зовнішнього впливу на міжетнічні відносини в Республіці Казахстан» [25; 24; 63].

Відносини Казахстану і Китаю докладно досліджені у трьохтомній праці «Казахстан-Китай: від прикордонної торгівлі до стратегічного партнерства» казахстанського науковця К.Сироежкіна [58].

Фундаментальна праця М.Лаумуліна «Центральна Азія в зарубіжній політології і світовій геополітиці» [38] у п'яти томах містить не лише аналіз проблем ЦА, а й взагалі трансформації сучасних міжнародних відносин і актуальних проблем світової політики.

Киргизька наукова думка з проблем безпеки в Центральній Азії представлена працями О.Князева [27], в яких він досліджує історію і сучасний стан афганської проблеми у міжнародних відносинах, її вплив на держави регіону. Його колеги - В.Парамонов, А.Строков, О.Столповський у монографії «Росія і Китай у Центральній Азії: політика, економіка, безпека» аналізують не лише вплив цих держав, але й інтенсивність двосторонніх відносин між ними і пострадянськими державами ЦА в безпековій сфері[49-52].

Інший киргизький дослідник Н.Омаров свою монографію «Держави Центральної Азії в епоху глобалізації: пошуки стратегії розвитку» присвятив комплексному розгляду проблем трансформації країн регіону, інтеграційних процесів в ЦА [47].

Узбецькі і таджицькі дослідження представлені монографією Ю.Рисбекова «Транскордонне співробітництво на міжнародних річках: проблеми, досвід, уроки, прогнози експертів» [54], статтями Г. Тусупбаєвої і Т.Шаймергенової, Ф.Толіпова, Р.Сайфуліна, Т.Майтдінової [61; 71]. У цих публікаціях досліджуються питання як внутрішнього розвитку центрально-азійського регіону, так і питання взаємодії республік із зовнішньополітичними силами.

Своєрідне лідерство у науковому опрацюванні теми регіональної безпеки в Центральній Азії належить киргизьким науковцям: з - понад 10 дисертаційних досліджень з цієї тематики, захищених у 2001-2011 рр., киргизькі вчені підготували вісім кандидатських дисертацій. Так дисертація Кім Мін Чула присвячена аналізу транснаціональних і транскордонних загроз безпеки сучасної ЦА, основним принципам формування системи регіональної безпеки в ЦА та перспективним напрямкам зміцнення системи регіональної безпеки на сучасному етапі [26]. С. Шохзода досліджує тему формування системи регіональної безпеки в пострадянській Центральній Азії [72], О. Молдалієв – нетрадиційні загрози безпеки регіону [42], К. Іманкулов – стратегії безпеки держав регіону і вплив позарегіональних чинників на забезпечення безпеки в Центральній Азії [21], В. Маслов [41] – актуальні безпекові проблеми нових незалежних держав Центральної Азії, їх вплив на регіональну безпеку. В інших дисертаціях центральноазійські автори досліджують міжнародне антитерористичне співробітництво (на матеріалах держав Центральної Азії), вплив ісламського чинника на формування регіональної системи безпеки, проблеми економічної безпеки в регіоні, досвід держав регіону у вирішенні проблем міжнародної безпеки.

З-поміж зарубіжних наукових установ актуальні проблеми безпеки та міждержавних відносин в Центральній Азії досліджують Інститут Центральної Азії і Кавказу при університеті Д. Хопкінса (США), Інститут слов'янських держав, Східної Європи і Євразійських досліджень при університеті Берклі (США), Королівський Інститут міжнародних відносин (Велика Британія), Центр пострадянських досліджень МДІМВ (Університет) (РФ), Московський Центр Карнегі. Активній науковій роботі з вивчення проблем безпеки в регіоні сприяє й робота західних неурядових фондів і програм. Особливо слід відзначити Фонд Ф. Еберта, Фонд Макартурів, Фонд К. Аденауера, які надають гранти для видання спеціалізованої літератури з актуальних проблем Центральної Азії.

Перші наукові розвідки з центральноазійської проблематики на Заході з'явилися на початку 1990-х рр. В працях Ш.Акінера, А.Дані, Г.Глісона, Р.

Данройтера, С.Хантера, Р. Макчеснея, Г. Крічлоу, Г.Фулера [*Akiner Sh.*, 1994; *Dannreuter R.*, 1993; *Dannreuter R.*, 1994] йшлося, зокрема, про те, в якому напрямку рухаються держави ЦАР, наскільки можливий їх вихід з-під опіки РФ, чи можлива дестабілізація регіону, який вплив матиме ісламський світ на нові держави. Перші праці в західній науковій думці містили рекомендації за будь-яку ціну підтримати незалежність пострадянських республік, використовуючи для цього демократичні, інституційні, енергетичні, транспортні та ін. засоби.

У працях Г.Фулера, Р.Данройтера, Г.Крічлоу, М.Олкот вже на початку 1990-х рр. були чітко визначені основні безпекові виклики для країн Центральної Азії. До таких загроз, зокрема, були віднесені: загроза збереження російського контролю в регіоні; поширення ісламського фундаменталізму; дестабілізація на етнічному або релігійному ґрунті; поширення зброї масового знищення тощо [*Dannreuter R.* 1993; *Olcott M.B.*, 2000].

Значне місце в дослідженнях західних авторів займає тема зовнішнього впливу на формування безпекового середовища в пострадянській Центральній Азії, передусім з боку США. Перші праці щодо формування нової стратегії США щодо новостворених центральноазійських незалежних держав з'явилися ще на початку 1990-х рр. XX ст. Великий масив наукових праць стосовно політики Вашингтону щодо Центральної Азії з'явився в період 2001 – 2009 рр., тобто в час зростання значення Центральної Азії у світових політичних процесах. Серед них є праці як щодо політики США в Центральній Азії [*MacFarlane S.N.*, 2004], так і роботи, в яких досліджуються двосторонні відносини Сполучених Штатів з окремими центральноазійськими країнами [*John C.K.*, 2006]. У них дослідники акцентували увагу на важливості Центральної Азії як своєрідного полігону для розбудови американської стратегії в інших регіонах світу, висловлювали практичні зауваження стосовно військової присутності американських формувань на території центральноазійських держав у рамках операцій в Афганістані, наголошували на стратегічній важливості регіону Центральної Азії.

Вагомий внесок у дослідження американської стратегії в Центральній Азії зробив С.Бланк [*Blank S.*, 2005; *Blank S.*, 2009]. Він проаналізував важливість

стратегічного та військового потенціалу Центральної Азії, його ресурсну базу, й на цій підставі дійшов висновку, що передусім ці чинники визначають інтерес до країн регіону з боку США та інших глобальних і регіональних потуг.

До стратегічної важливості Центральної Азії з військової та безпекової точок зору зверталися західні і російські вчені Р.Менон Menon R. 2003, Н.Макфарлейн [MacFarlane S.N., 2004], Л.Ліфан [Lifan Li, 2004], С.Корнелл [Cornell S.E., 2004] А.Казанцев [22; 23; 101; 102], Р.Саттер [Sutter R.G., 2008], З.Баран [Baran Z., 2008]. Дослідники зупинилися на становленні Центральної Азії як принципового складника зовнішньої політики США на початку XXI ст., важливості американської присутності в регіоні для боротьби з міжнародним тероризмом, облаштування баз в Узбекистані, Таджикистані та Киргизстані як платформ для боротьби з Аль-Каїдою та Талібаном, розвитку співробітництва офіційного Вашингтону з правлячими верхівками центральноазійських держав з питань безпеки, антитерористичних заходів та контролю над озброєнням.

Питання значення Центральної Азії для зовнішньої політики США як осередку сировинних ресурсів (нафти, газу, урану тощо) знайшло своє відображення в працях І.Іслама [Islam I., 2011], А.Тюркера [Turker A.T., 2012], О.Кузьміної [28; 29]. Вони детально проаналізували питання конкуренції США з Китаєм та Росією в галузі використання ресурсної бази центральноазійських держав, насамперед Туркменістану та Казахстану, а також підкреслили проблеми безпеки та енергетики як наріжні камені інтересів США в Центральній Азії.

Значний інтерес представляють наукові праці, в яких висвітлюється питання конкуренції провідних міжнародних акторів на теренах Центральної Азії. Серед таких праць насамперед звертає на себе увагу колективна монографія Ю.Румера, Ч.Хуашена та Д.Треніна «Центральна Азія: погляди з Вашингтону, Москви та Пекіну» [Rumer E., 2007]. У цій монографії американець Ю.Румер присвячує свій розділ питанню становища та важливості Центральної Азії для США після подій 11 вересня 2001 року. Монографія розкриває занепокоєність Вашингтону проблемою ядерної зброї в азійській частині колишнього СРСР, формулює нову

стратегію США в Центральній Азії в рамках антитерористичних операцій, з'ясовує ресурсний потенціал регіону.

Особливе місце в дослідженнях західних авторів займає тема ролі ісламу в становленні держав регіону. Найбільш компетентні автори прийшли до висновку, що іслам став одним із найважливіших елементів формування нової національної ідентичності центральноазійських народів. Досліджується в цьому контексті й ісламський фундаменталізм. На думку А. Рашида, поява озброєного ісламу в Центральній Азії стало прямим результатом політики придушення світських демократичних партій, репресій проти більшості форм ісламу [*Rashid A.*, 2003]. Його концепція «центральноазійського фронту Заходу» полягає в тому, що регіон являє собою новий фронт проти ісламізму: його перемога буде означати нестабільність не лише в регіональному, але й в глобальному масштабі. В цілому суть концепції полягає в заклику підтримки демократичних реформ з боку Заходу під приводом боротьби з ісламістами [*Rashid A.*, 2003].

Після терористичних атак у США 11 вересня 2001 року в американських аналітичних колах стала популярною концепція «менеджера з безпеки». Її суть полягає в тому, що в умовах, коли самі центральноазійські держави не можуть захистити себе від міжнародного тероризму, а сусідні великі держави не в змозі це зробити, Сполучені Штати повинні взяти на себе безпеку в регіоні, що проявило себе в реальних подіях військової присутності США в державах ЦА.

Причинам геополітичного розвороту Узбекистану в бік Росії після андижанських подій 2005 року присвячена робота Ш.Акбарзаде «Узбекистан і Сполучені Штати: авторитаризм, ісламізм і порядок денний Вашингтону в сфері безпеки» [*Akbarzadeh S.*, 2005]. Головну причину зміни геополітичної орієнтації офіційного Ташкента автор вбачає у протиріччях між намаганнями США демократизувати Узбекистан і авторитарним режимом І.Карімова, що використовував удавану загрозу з боку ісламізму як привід для розправи з опозицією.

Французький автор Г.Рабаллан присвятив свою роботу «ЦА або фатальність анклавності?» проблемам і специфіці географічного положення регіону,

приділивши увагу проблемі «замкненості» - зажатості між великими геополітичними силами [Raballand G., 2005]. Р. Легволд у своїй роботі «Нова стратегія США в ЦА» дослідив перегляд і вироблення нових підходів політики Вашингтону в регіоні [Legvold R., 2003; Legvold R., 2005].

У роботі Ф.Петерсена «Політика безпеки в пострадянській ЦА» [Petersen A., 2013], автор якої застосував метод опитування представників еліти, зайнятих у сфері державної безпеки п'яти пострадянських центральноазійських держав, показано підходи еліти держав регіону до вирішення комплексу питань національної безпеки.

Провідною думкою праці Х.Паймані «Регіональна безпека і майбутнє Центральної Азії. Суперництво Ірану, Туреччини і Росії» став висновок, що військовий і економічний фактори створюють ситуацію, в якій національна безпека кожної з країн може бути реалізована лише у співпраці з іншими країнами регіону [Reimani H., 1998].

Британські дослідники Р.Алісон і Л.Йонсон сформувавши концепцію «підкомплексу безпеки», відповідно до якої ЦА являє собою не самостійну систему безпеки, а периферійну з точки зору формування дієвих геополітичних систем безпеки. Для США, Росії і Китаю цей регіон не більше, ніж периферія їх геополітичних і стратегічних інтересів. Їх робота «ЦА безпека: новий міжнародний контекст» базується на теорії «регіональних комплексів безпеки». На думку авторів, цей комплекс в ЦА включає, крім п'яти пострадянських республік, ще й Афганістан, зважаючи на його географічну близькість і вплив в регіоні. ЦА стала об'єктом уваги великих сил – США, Росії і Китаю, а також Туреччини і Ірану, зважаючи на свій геостратегічний і гео економічний потенціал. Саме це суперництво, включно з радикальним ісламом і внутрішніми дилемами безпеки, вплинуло на еволюцію структури регіональної безпеки. На думку авторів, мало ймовірно, що ЦА перетвориться на регіональну спільноту безпеки. Це пов'язано, в першу чергу, з впливом Росії в регіоні [Allison R., 2001].

Інший дослідник - Н.Макферлан, на відміну від Р.Алісона і Л.Йонсон, висловив думку, що США справляють більш сильний вплив на еволюцію

регіоналізму в ЦА, ніж Росія [MacFarlane S.N., 2004]. Шведський дослідник Н.Сванстрьом відсутність системи регіональної безпеки в ЦАР пояснює тим, що співробітництво держав регіону в безпековій сфері зосереджене на двосторонньому врегулюванні криз, а не направлене на довгострокову співпрацю через відсутність довіри і політичної готовності надати частину національної юрисдикції регіональній організації [Swanstrom N., 2010].

В іншій своїй праці Р.Алісон зупиняється на ряді недоліків безпекового регіоналізму, пов'язаному не лише з радянською спадщиною і гегемонією Росії, але й бажанням держав регіону на протипагу великим силам зміцнити свій національний суверенітет [Allison R., 2008].

Монографічні роботи М.Б.Олкот, відомої дослідниці центральноазійського регіону, що відзначаються глибоким аналізом внутрішньополітичних і соціально-економічних трансформацій в ЦАР, присвячені питанню частоті зміни геополітичної орієнтації пострадянських країн Центральної Азії, що пояснюється бажанням їх лідерів продемонструвати стратегічне значення цього регіону у світовій політиці [44-46].

Щодо праць китайських дослідників з безпекових проблем регіону, то більшість з них зосереджена на діяльності ШОС, темі розширення впливу організації в регіоні. Значне місце в роботах китайських авторів посідає обґрунтування впливу КНР в регіоні у формі «м'якої гегемонії» або «м'якого лідерства». Серед таких робіт виділяються дослідження Сін Гуанчена та Чжао Хуашена [55; 65-69].

Різноманітним аспектам безпеки в ЦАР присвячені дослідження російських авторів. До праць, які носять загальний характер і аналізують в основному міжнародні відносини в регіоні, можна віднести роботу О.Малишевої «Центральноазійський вузол світової політики» [40], збірки наукових статей «Південний фланг СНГ» під редакцією М.Наринського та В.Мальгіна [73], працю А.Богатурова, А.Дундича та Є.Троїцького «ЦА: «відкладений нейтралітет» і міжнародні відносини в 2000-х роках» [1]. Тема значення Центральної Азії для

зовнішньої політики США як осередку сировинних ресурсів (нафти, газу, урану тощо) знайшла своє відображення в праці О.Кузьміної [29].

Історичні, соціально-економічні і етнокультурні параметри регіонального середовища безпеки регіону стали предметом монографій О.Казанцева «Політика країн Заходу в ЦА:ключові характеристики, дилеми і протиріччя» та «Велика гра» з невідомими правилами: світова політика і ЦА», в яких автор розкриває основні концептуальні засади політики США та ЄС в регіоні, аналізує теоретичні і геополітичні моделі в їх історичній генезі, з'ясовує причини протиріч і прорахунків західних країн в ЦА, вивчає основні причини інтересу до ЦА з боку провідних акторів сучасних міжнародних відносин [22; 23].

Докладний аналіз соціально-економічного розвитку в країнах регіону містить робота С.Жукова і О.Резнікової «ЦА і Китай:економічна взаємодія в умовах глобалізації» [20]. Геополітичне значення регіону активно вивчає російський дослідник С.Панарін.

Внутрішньорегіональний і національний аспекти безпеки та конкретні проблеми регіону – енергоресурсні, проблеми водокористування, прикордонні проблеми, міграційні процеси, наркоторгівлі і наркотрафіку, транспортної комунікації - досліджують Д.Малишева, К.Боришполець, М.Чешков, С.Жуков, І. Звягельська, А.Малашенко. Серед таких робіт «Міграційні ризики країн ЦА» [3] і «Водні ресурси ЦА в контексті регіонального співробітництва» [2] К.Боришполець та А.Бабаджанова, «Роки, які змінили ЦА» [4] І.Звягельської, де досліджена радикалізація суспільств ЦА, екстремізм та ісламізм.

Особливо важливим для науковців залишається аналіз збереження впливу Росії в регіоні, її стратегічних інтересів. Так робота Г.Чуфріна «Росія в ЦА» детально аналізує загрози безпеки регіону у світлі національних інтересів РФ, американсько-російську взаємодію в безпековій сфері в США, діяльність ОДКБ та російську економічну присутність в ЦА [70].

Вагомий внесок у дослідження регіональної безпеки в ЦА зробив російський науковець Є. Троїцький. В його «ЦА в системі міжнародних відносин (1992-2009 рр.)» досліджується становлення і розвиток зовнішньої політики держав ЦА, їх

відносини з РФ, КНР та США [62]. В інших дисертаціях російських науковців досліджуються окремі аспекти безпеки держав регіону – стратегії національної безпеки країн регіону, діяльність РФ у підтриманні безпеки в ЦА, економічні і політичні проблеми в міжнародному співробітництві пострадянських держав, формування системи військово-політичного співробітництва на пострадянському просторі, діяльність міжнародних інститутів у забезпеченні безпеки в центральноазійському регіоні.

Таким чином, з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми українськими та іноземними політологами свідчить про те, що тема безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії є багатовимірною і передбачає вивчення впливу транснаціональних і транскордонних, традиційних і нетрадиційних загроз на стан національної та міжнародної безпеки в центральноазійському регіоні.

Аналіз наукової літератури із зазначеної проблеми переконав нас, що тема впливу проблем безпеки на формування системи регіональної безпеки в пострадянській Центральній Азії ще не стала предметом комплексного наукового дослідження. Все це свідчить про нагальну потребу в подальшому науковому дослідженні політики пострадянських країн Центральної Азії щодо формування регіонального комплексу безпеки. Також всебічне дослідження безпекової політики країн регіону дозволить з'ясувати ступінь впливу зовнішніх чинників на безпеку в регіоні, накреслити шляхи забезпечення безпеки в Центральній Азії, виробити механізми взаємодії країн регіону у воєнно-політичній, економічній та гуманітарній сферах.

Список використаних джерел

1. Богатуров А.Д. Центральная Азия: «отложенный нейтралитет» и международные отношения в 2000х годах. Очерки текущей политики. Выпуск 4 / А.Д. Богатуров, А. С. Дундич, Е.Ф. Троицкий. - М.: НОФМО, 2010. - 104 с.
2. Боришполец К. Водные ресурсы Центральной Азии в контексте регионального сотрудничества / К.Боришполец, А. Бабаджанов //

Аналитические записки Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО (У) МИД России. Выпуск 9(29). – Декабрь 2007. – 26 с.

3. Боришполец К. Миграционные риски стран Центральной Азии /К.Боришполец, А. Бабаджанов // Аналитические записки Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО (У) МИД России. Выпуск 2(22). – Февраль 2007. – 32 с.

4. Годы, которые изменили Центральную Азию / Под ред. И. Звягельской. - М.: Центр стратегических и политических исследований, 2009. - 332 с.

5. Гусаков В.В. Зовнішньополітичні альтернативи незалежного Казахстану: витоки інтеграційних устремлінь / В. В. Гусаков // Людина і політика. – 2001. - № 2. – С. 35-42.

6. Гусаков В.В. Інтеграція пострадянських держав Середньої Азії у світове співтовариство в 90–ті роки : Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / В. В. Гусаков; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 199 с.

7. Гусаков В.В. Проблема прокладання трансконтинентальних транспортних коридорів через країни середньоазіатського регіону/ В. В. Гусаков // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. - Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. – 1998. – Вип. 7 (ч. 2). – С. 58-63.

8. Джекшенкулов А.Д. Новые независимые государства Центральной Азии в мировом сообществе / Джекшенкулов А.Д. – М.: Научная книга, 2000. – 195 с.

9. Дорофеев Д.В. Центральная Азия в интересах Ирана, Китая, России и Турции: взгляд из США / Д.Дорофеев // Культура народов Причерноморья. – 2007. - № 120. – С. 26 – 29

10. Дорофеев Д. Геостратегія США в Центральній Азії у світлі міжнародних підходів політичних партій Росії / Д.Дорофеев // Дослідження світової політики: збірник наукових праць. – Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Вип. 23, 2003. – С. 26 – 33

11. Дорофеев Д.В. Администрация Дж. Буша і новий регіон: Центральна Азія в геостратегії США / Д.В. Дорофеев // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. [Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України]. – К., 2004. – Вип. 26. – С. 139-146.
12. Дорофеев Д.В. Зовнішньополітична стратегія США в регіоні Центральна Азія : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Д.В. Дорофеев. – НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2007. – 20 с.
13. Дорошко М.С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору. Навч. посіб. / М.С.Дорошко. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 228 с.
14. Дорошко М.С. Держави пострадянського простору у світовій політиці / М.С. Дорошко, Н.В. Шпакова. – К.: Знання, 2010. – 66 с.
15. Дорошко Н. Республика Узбекистан на геополитической карте мира / Николай Дорошко // Wschodnioznawstwo 2013. – Wrocław, 2013. – S. 235-244.
16. Дорошко Н.С. Геополитические реалии и внешнеполитические приоритеты Республики Казахстан: взгляд из Украины / Н.С. Дорошко // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия «Международные отношения». – 2011. - №1-2. – С. 9-18
17. Жангожа Р.Н. Казахстан постсоветский. / Р.Н. Жангожа. – Київ: Національна Академія наук України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, «Союз», 2002. – 482 с.
18. Жангожа Р.Н. Новые независимые государства Центральной Азии в системе современных международных отношений. / Р.Н. Жангожа. – Київ: Національна Академія наук України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин, «Злагода», 2005. – 580 с.
19. Жангожа Р.Н. Трансформация идентичности новых независимых государств Центральной Азии в системе современных международных отношений : дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04 / Р.Н. Жангожа; НАН [Украины], Институт мировой экономики и международных отношений. – К., 2006. – 436 с.

20. Жуков С.В. ЦА и Китай: экономическое взаимодействие в условиях глобализации / С.В.Жуков, О.Б. Резникова. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 180 с.

21. Иманкулов К.А. Проблемы обеспечения региональной безопасности в глобализирующемся мире (на примере Центральной Азии): автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / К.А. Иманкулов. – Москва, 2006. – 25 с.

22. Казанцев А.А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия / А.А.Казанцев. – М.: Некоммерческий Фонд «Наследие Евразии», 2008. - 248 с.

23. Казанцев А.А. Политика стран Запада в Центральной Азии: ключевые характеристики, дилеммы и противоречия / А.А.Казанцев. – М.: МГИМО-Университет, 2009. – 186 с.

24. Казахстан и ОБСЕ: монография / Под общ. ред. Б. К. Султанова. — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. - 288 с.

25. Казахстан сегодня: монография / Под общ. ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 416 с.

26. Ким Мин Чул Формирование системы региональной безопасности в постсоветской Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Ким Мин Чул. – Бишкек, 2009. – 27 с.

27. Князев А.А. Проекты интеграции и безопасности Центральной Азии в контексте афганской военно-политической ситуации и современных геополитических реалий / А.А. Князев // Проекты сотрудничества и интеграции для Центральной Азии: сравнительный анализ, возможности и перспективы. Материалы международной конференции. Худжанд, 26-28 июня 2007 года. - Бишкек. - 2007. - С. 237-245

28. Кузьмина Е. Возможности укрепления экономического сотрудничества и интеграции Центральной Азии в свете азиатского опыта / Е. Кузьмина. – Бангкок: Экономический форум СПЕКА «Укрепление

регионального экономического сотрудничества и интеграции в Центральной Азии путем обмена азиатским опытом», 2012. - 42 с.

29. Кузьмина Е.М. Внешние экономические интересы как фактор экономического развития Центральной Азии / Е.Кузьмина. – М., Институт экономики. – 2013. – 58 с.

30. Лаумулин М. Изменения в стратегии Европейского Союза в отношении Центральной Азии / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.14 В.4 – 2011. – С.33-52

31. Лаумулин М. Некоторые проблемы современной внешней политики Казахстана / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.14 В.1 – 2011. – С.129-139

32. Лаумулин М. Религиозная ситуация и угроза религиозного экстремизма в Центральной Азии / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.15 В.1 – 2012. – С.60-79

33. Лаумулин М. Стратегические интересы России в государствах Центральной Азии на современном этапе / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ №3(63). – 2009. – С.105-123

34. Лаумулин М. Центральная Азия в современной политологии / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.13 В. 3– 2010. – С.126-146

35. Лаумулин М. Центральная Азия и Рах Іраніса: взаимодействие и взаимовлияние / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.14 В.2 – 2011. – С.125-149

36. Лаумулин М. Центральная Азия: основные подходы в современной политической науке (2011-2012) / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ Т.15 В.2 – 2012. – С.123-140

37. Лаумулин М. Центральная Азия: основные подходы в современной политической науке / М. Лаумулин, А. Малик // Центральная Азия и Кавказ Т.13 В.1 – 2010. – С.90-110

38. Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Том III: Геополитика и международные отношения

(вторая половина XX – начало XXI вв.) / М.Т.Лаумулин. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2009. – 280 с.

39. Левик Б. Пострадянські республіки Центральної Азії в умовах геополітичних викликів наприкінці XX – на початку XXI ст. / Б.Левик. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім». – 2014. – 188 с.

40. Малышева Д.Б. Центральноазиатский узел мировой политики / Д.Б.Малышева. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – 100 с.

41. Маслов В.И. Региональная безопасность: история и проблемы новых независимых государств Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / В.И. Маслов. – Бишкек, 2001. – 18 с.

42. Молдалиев О.А. Приоритетные проблемы нетрадиционных угроз безопасности Центральной Азии в условиях глобализации: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / О.А. Молдалиев. – Бишкек, 2003. – 21 с.

43. Мурашкіна М.З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії.: дис. канд. пол. наук.: 23.00.04./ М.З. Мурашкіна. – Миколаїв, 2015. – 252 с.

44. Олкотт М.Б. Второй шанс Центральной Азии / М.Б. Олкотт. – М.: Московский Центр Карнеги; Вашингтон: Фонд Карнеги за международный мир, 2005. - 487 с.

45. Олкотт М.Б. Казахстан: непройденный путь / М. Б. Олкотт. – М.: Московский Центр Карнеги, Гендальф, 2003. - 354 с.

46. Олкотт М.Б. Наркотрафик на Великом Шелковом Пути: безопасность в Центральной Азии / М. Б. Олкотт, Н.Удалова-Зварт. – М.: Московский центр Карнеги, 2000. - 33 с.

47. Омаров Н.М. Государства Центральной Азии в эпоху глобализации: поиски стратегии развития / Н.М. Омаров. – Бишкек: Фонд им. Ф.Эберта, 2008. – 253 с.

48. Орлик В.В. Проблеми російсько-американських відносин після "перезавантаження" / Орлик В.В. // Стратегічні пріоритети. - 2013. - № 2. - С. 154-160

49. Парамонов В. Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность / В.Парамонов, А.Строков, О.Столповский. – Бишкек: Общественный Фонд Александра Князева, 2008. – 199 с.

50. Парамонов В. Россия и Центральная Азия: многостороннее сотрудничество в сфере безопасности / В. Парамонов, О. Столповский. – Defence Academy of the United Kingdom: Advanced Research and Assessment Group. - 2008. - 15 с.

51. Парамонов В. Энергетические интересы и энергетическая политика Китая в Центральной Азии / В. Парамонов, А. Строков // Центральная Азия и Кавказ Т.13 В.3. – 2010. – С.21-35

52. Парамонов В. Этапы экономической политики Китая в Центральной Азии / В.Парамонов, А.Строков, О. Столповский // Центральная Азия и Кавказ Т.13 В.1. – 2010. – С.120-131

53. Парахонський Б. Центральна Азія: геостратегічний аналіз та перспективні можливості для України: монографія / [Б. О. Парахонський, Ю. В. Павленко, А. З. Гончарук та ін.]; за ред. Б. О. Парахонського. – К.: НІСД, 2001. – 148с.

54. Рысбеков Ю.Х. Трансграничные водные ресурсы Центральной Азии: политические и правовые аспекты бесконфликтного использования / под ред. В.С. Соколова / Ю.Х. Рысбеков. – Ташкент, 2008. – 324 с.

55. Син Гуанчен Шанхайская организация сотрудничества: приоритетные направления / Син Гуанчен // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №11. – С.68-75.

56. Сыроежкин К. Китайское присутствие в Казахстане: мифы и реальность / К. Сыроежкин // Центральная Азия и Кавказ Т.14 В.1. – 2011. – С.115-129

57. Сыроежкин К. Присутствие Китая в энергетическом секторе Центральной Азии / К. Сыроежкин // Центральная Азия и Кавказ Т.15 В.1. – 2012. – С.23-47

58. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: монография. – В трех книгах. Книга 1. В начале пути / К.Л.Сыроежкин – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. – 336 с.
59. Сыроежкин К.Л. Пути и механизмы решения проблем региона ЦА. Роль и потенциал ОДКБ / К.Л. Сыроежкин // Вызовы безопасности в Центральной Азии. – М.: ИМЭМО РАН, 2013. - 150 с.
60. Ткаченко І.В. Політологічні аспекти міжцивілізаційних процесів в Центральній Азії: автореф. дис. ...канд. політ. наук: 23.00.04 / І.В. Ткаченко. - НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2005. – 16 с.
61. Толипов Ф. К вопросу о «большой стратегии» Узбекистана / Ф. Толипов // Центральная Азия и Кавказ Т.14 В.3. – 2011. – С.171-183
62. Троицкий Е.Ф. Политика США в Центральной Азии в 1992 – 2000 гг. : дис. канд. ист. наук.: 07.00.03./ Е.Ф. Троицкий. – Томск, 2003. – 244 с.
63. Факторы внешнего влияния на межэтнические отношения в Республике Казахстан: коллективная монография / Под ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 112 с.
64. Центральная Азия: 1991—2009 гг.: монография / Под ред. Б.К. Султанова. — Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2010. - 300 с.
65. Чжао Хуашен Китай, Россия, США: интересы, позиции, взаимоотношения в Центральной Азии / Чжао Хуашен // Центральная Азия и Кавказ № 4. – 2004. — С. 131-141.
66. Чжао Хуашен Китай, Россия, США: интересы, позиции, взаимоотношения в Центральной Азии / Чжао Хуашен // Центральная Азия и Кавказ № 6. – 2004. — С. 102-111.
67. Чжао Хуашен ШОС: перспективы и вызовы / Чжао Хуашен// Сборник материалов международной научной конференции «ШОС в поисках нового понимания безопасности». – Алматы: Казахстанский институт

стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан. - 2007. – С. 141-148.

68. Чжао Хуашэн Китай, Центральная Азия и Шанхайская организация сотрудничества / Чжао Хуашэн // Рабочие материалы: Московский Центр Карнеги. – 2005. – Вып.5. – 117 с.

69. Чжао Хуашэн. Китай, Центральная Азия и Шанхайская организация сотрудничества / Чжао Хуашэн // Рабочие материалы: Московский Центр Карнеги. – 2007. – Вып.3. – 97 с.

70. Чуфрин Г.И. Россия в Центральной Азии: монография / Г.И.Чуфрин. — Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. - 220 с.

71. Шаймергенов Т. Казахстан и НАТО: оценка вероятных перспектив сотрудничества / Т. Шаймергенов, М. Биекенов // Центральная Азия и Кавказ Т.13 В.1. – 2010. – С.40-59

72. Шохзода Сулаймони. Формирование структуры региональной безопасности Центральной Азии в контексте трансформации современной системы международных отношений: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Сулаймони Шохзода. – Москва, 2006. – 24 с.

73. Южный фланг СНГ: Центральная Азия-Каспий-Кавказ: возможности и вызовы для России / Под ред. М. М. Наринского и А. В. Мальгина. - М.: Центр постсоветских исследований МГИМО, 2003. - 370 с.

74. Akbarzadeh S. Uzbekistan and the United States. Authoritarianism, Islamism and Washington's Security Agenda / S. Akbarzadeh. – London: Zed Books, 2005. - 192 pp.

75. Akiner Sh. Soviet Military Legacy in Kazakhstan / Sh. Akiner // Jans Intelligence Review. - December, 1994. – P. 552-555.

76. Akiner Sh. Tajikistan: Disintegration or Reconciliation? / Sh.Akiner // Central Asian and Caucasian Prospect Series. - London: RIIA, 2001. – P. 57-78

77. Allison R. Central Asian Security: The New International Context. / R. Allison, L. Jonson. – London: Royal Institute of International Affairs and Washington: Brookings Institution Press. – 2001. – 277 pp.

78. Allison R. Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia. / R. Allison // Central Asian Survey. — 2008. — Vol. 27. — № 2. — June. — P. 185-202

79. Baran Z. Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU / Z. Baran, S. F. Starr, S.E. Cornell. – Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. - 2006. - 57 pp.

80. Blank S. After Two World Wars: Reflections on the American Strategic Revolution in Central Asia / S.Blank. – Strategic Studies Institute. – 2005. – 61 pp.

81. Blank S. Challenges and Opportunities for the Obama Administration in Central Asia / S.Blank. – Strategic Studies Institute. – 2009. – 57 pp.

82. Cornell S.E. The United States and Central Asia: In the Steppes to Stay? / S.Cornell // Cambridge Review of International Affairs. – Volume 17. - № 2. – July 2004. – p. 240 – 251.

83. Dannreuter R. Creating New States in Central Asia: the Strategic Implications of the Collapse of Soviet Power in Central Asia / R.Dannreuter // Adelphi Papers 288. – 1994. - P.3-48.

84. Dannreuter R. Security in Central Asia / R.Danreuter. – London: IISS, 1993. – 280 pp.

85. Islam I. The U.S. Role and Policy in Central Asia: Energy and Beyond /I.Islam // The Arts Faculty Journal. – July 2010 – June 2011. – p. 33 – 51.

86. John C.K. Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005/ C.K. John, K. Daly, H. Meppen, V.Socor, S. F.Starr. – Silk Road Paper, February 2006: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. -110 pp.

87. Legvold R. New US Strategy in Central Asia / R. Legvold. – NY, 2005. - 167 pp.

88. Legvold R. Thinking Strategically: Kazakhstan, the Major Powers and the Central Asian Nexus / R. Legvold. - Cambridge: The MIT Press, 2003. – 292 pp.

89. Lifan Li Geopolitical Interests of Russia, the U.S. and China in Central Asia / L.Lifan, D.Shiwu // Central Asia and the Caucasus. - № 3 (27). – 2004. – p. 139 – 146
90. MacFarlane S.N. The United States and Regionalism in Central Asia / N. MacFarlane // International Affairs. – № 80, 3 (2004). – p. 447 – 461
91. Menon R. The New Great Game in Central Asia / R.Menon // Survival. – Volume 45. – №2. – Summer 2003. – p. 187 – 204
92. Olcott M.B. State building and Security Threats in Central Asia / M.B. Olcott // Russia after the Fall. - W.: Brooking Institute Press. - 2002. - P.221-241.
93. Peimani H. Regional Security and the Future of Central Asia: the Competition of Iran, Turkey, and Russia / H. Peimani. - L.: Praeger, 1998. - 151 pp.
94. Petersen A. Central Asia's New Energy Giant: China. / A. Petersen // The Atlantic. - 2013. - № 7. - P. 28-49
95. Raballand G. L'Asie Centrale ou la fatalitet de l'enclavement? / G. Raballand. - Paris: L'Harmattan, 2005. — 360 pp.
96. Rashid A. Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia / A. Rashid. - W.: Penguin Books, 2003. – 281 pp.
97. Rumer E. Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing. / E.Rumer, D.Trenin, Z.Huasheng. – Armork. – New York, 2007. – 224 pp.
98. Sutter R.G. The United States in Asia / R.Sutter. – Rowman & Littlefield Publishers. – Plymouth, 2008. – 330 pp.
99. Turker A.T. Geopolitics of Caspian Oil and Gas / A.T.Turker // International Journal of Social Sciences and Humanity Studies. – Volume 4. – №1. – 2012. – p. 33 – 42.
100. Алдубашева Ж.М. Внешнеполитическая стратегия США в Центральной Азии и Афганистане в контексте борьбы с международным терроризмом / Ж.М. Алдубашева. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://articlekz.com/article/8357>
101. Казанцев А. Центральная Азия: рост угрозы религиозного экстремизма и поиски путей борьбы с ним [Электронный ресурс] / А. Казанцев.

- Режим доступа: <http://mgimo.ru/about/news/experts/tsentralnaya-aziya-rost-ugrozy-religioznogo-ekstremizma-i-poiski-putey-borby-s-nim/>

102. Казанцев А. Центральная Азия: светская государственность перед вызовом радикального ислама / А.Казанцев [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Tcentralnaya-aziya-svetskaya-gosudarstvennost-pered-vyzovom-radikalnogo-islama-17959>

103. Swanstrom N. Traditional and Non-Traditional Security Threats in Central Asia: Connecting the New and the Old [Электронный ресурс] / N. Swanstrom // China and Eurasia Forum. - Volume 8, No. 2 (2010). - P. 35–51. - Режим доступа:<http://www.chinaeurasia.org>